

80 JAAR BEVRIJDING *Harderwijk*

met het programma bevrijdingsactiviteiten

Speciale uitgave van de historische vereniging HERDEREWICH

80 JAAR BEVRIJDING HARDERWIJK

- 3 Voorwoord burgemeester Joon
- 4 Kinderen in oorlogstijd
- 8 Driemaal bevrijd
- 13 Oorlogsherinneringen moeten bewaard blijven
- 14 Programma activiteiten 17 april t/m 15 augustus
- 16 De bevrijding door de ogen van een kind
- 17 Soepfabriek Fino en hongerlopers
- 19 Collaborateurs
- 24 Visserij in oorlogstijd

Dé iconische Harderwijker bevrijdingsfoto

colofon

Uitgave "80 jaar bevrijding Harderwijk"
door de Historische Vereniging
Herderewich

Eindredactie:

Anita Raaphorst

Oplage 12.000 exemplaren

Ontwerp, opmaak en druk:

gewoonton.nl

Verspreiding in Harderwijk en Hierden door

All Inn Verspreiders

Uitgave van dit blad en de georganiseerde
activiteiten zijn mede mogelijk gemaakt door:

gemeente harderwijk

provincie
GELDERLAND

Met dank aan allen die meegewerkt hebben
aan de uitgave van dit blad en aan de
organisatie van activiteiten in het kader van
80 jaar bevrijding Harderwijk.

VOORWOORD

Voor u ligt een speciale en bijzondere editie van Het Vittepraetje. Een editie die volledig in het teken staat van 80 jaar vrijheid. Een bijzondere mijlpaal voor ons allemaal. Maar ook een mijlpaal die we gezamenlijk moeten koesteren.

In onzekere tijden zoals deze, waarin geopolitieke spanningen en de dreiging van oorlog opnieuw op de voorgrond staan, beseffen we des te meer hoe kwetsbaar vrede en vrijheid zijn. Vrijheid is geen vanzelfsprekendheid. Generaties vóór ons hebben gevochten en geleden om ons de vrijheid van vandaag te kunnen garanderen. Herdenken is daarom essentieel. Het is een moment van respect en dankbaarheid voor hen die hun leven gaven voor onze vrijheid, en een herinnering aan de offers die nodig waren om te komen waar we nu zijn. In Berlijn las ik ooit de tekst:

'When you go home, tell them of us and say: for your tomorrow, we gave our today.'
(Als je naar huis gaat, vertel ze dan over ons en zeg: voor jouw morgen hebben we ons vandaag gegeven.)

Deze strijders brachten het grootst denkbare offer. Dat mogen we nooit vergeten.

Maar herdenken alleen is niet genoeg. Het vieren van vrijheid verbindt ons als gemeenschap. Het herinnert ons aan de kracht van medemenselijkheid, van wederzijds respect en aan onze gezamenlijke verantwoordelijkheid om die vrijheid te behouden en door te geven aan toekomstige generaties.

Ik wil hierbij de Historische Vereniging Herderewich harte-
lijk danken voor hun waardevolle werk. Dankzij hun toewij-
ding blijft onze lokale geschiedenis levend, toegankelijk en
relevant. Het kennen van onze geschiedenis is cruciaal voor
het bouwen aan een vreedzame toekomst. Het biedt ons het
inzicht en de kennis om te blijven streven naar een gemeen-
te, een land en een wereld waarin vrijheid en rechtvaardig-
heid vooropstaan.

Persoonlijk vind ik in deze uitgave een bron van inspiratie.
Het laat je stil staan bij én stil worden om het verleden. Maar
het onderschrijft voor mij ook de voortdurende opdracht
om onze vrijheid te koesteren, te herdenken en te vieren. Ik
hoop dat ik daarbij ook op u mag rekenen.

Samen staan we voor vrede en veiligheid, en samen maken
we het verschil. Laten we met open hart en open geest bou-

wen aan een toekomst waarin we elkaar blijven vinden.

Met vriendelijke groet,

Jeroen Joon
Burgemeester van Harderwijk

Kind in oorlogstijd

INTERVIEW MET PETER EN RIET KOK-VAN DEN BRINK

Het aantal volwassen mensen dat de Tweede Wereldoorlog heeft meegemaakt, wordt schaars. De herinneringen aan die tijd komen nu vooral van hen die in de oorlog kind waren.

Zo ook Peter en Riet Kok-Van den Brink. Ze waren in die tijd 6 en 2 jaar, maar ze weten nog veel te vertellen; uit eigen herinnering of uit verhalen van hun familie.

Peter en Riet op hun trouwdag in 1964. Bron familie Kok

Zowel Peter Kok als Riet van den Brink zijn echte Harderwikers. Peter werd geboren in 1939 en woonde aan de Schoenmakerstraat. Hij is docent Engels geweest op het RSG. Riet is geboren in 1943 en woonde aan de Prins Mauritslaan. Zij heeft als receptioniste in de rubberfabriek aan de Deventerweg gewerkt. Peter en Riet trouwden in 1964.

Ondanks dat Riet zo jong was, zegt ze zich toch

een aantal dingen goed te herinneren, dit tot verbazing van haar man. Beiden kenden en kennen veel mensen die de oorlogsperiode hebben meegemaakt. De vader van Riet werkte bij de politie. Omdat het treinstation in Harderwijk gebombardeerd werd op 20 oktober 1944, werd de familie van Riet geëvacueerd naar haar opoe in Hierden. Daar zaten veel onderduikers die haar liedjes leerden die ze nu nog kan zingen.

G. van den Brink, politiefunctaris, vader van Riet. Bron familie Kok

HERINNERINGEN AAN DE OORLOG

Peter weet nog goed dat de haven gebombardeerd werd in oktober 1944. "Wij woonde in de Schoenmakerstraat waar nu de winkel van de Gezusters De Lange zit. In dat huis was een grote keuken en naast een kast zat een hoekje. Toen het bombardement begon heeft mijn

moeder mij in dat hoekje gezet en is er zelf voor gaan staan als bescherming."

Ook Riet werd beschermd tijdens de bombardementen van de spoorlijn. Haar oom heeft haar verteld dat ze in Hierden een keer in een puttergaatje is gestopt. Familieleden zijn er zelf bovenop gaan liggen, ter bescherming.

MARCHERENDE SOLDATEN

Peter: "In Harderwijk was de Kriegsmarine gelegerd in de oude kazerne aan de Smeepoortstraat, waar nu appartementen zijn. De soldaten marcheerden elke dag van die kazerne door de Donkerstraat via de Markt en de Schoenmakerstraat naar de haven. Dat deden ze al zingend van "Wir fahren gegen England". Mijn moeder vertelde me dat ik dan meteen naar buiten holde en meeliep met die soldaten. Tot aan de Vischmarkt, daar stond een ijscober. Die Duitse jongens gaven mij dan een waterijsje. Een halfuur later kwam ik weer thuis met een heel wit bekje en moest ik overgeven. Mijn ouders konden daaraan precies zien hoeveel ijsjes ik gehad had: 'groen, geel, blauw'. Die ijsjes herinner ik mij wel. Mijn vader was kleermaker, die werkte altijd thuis. Bij ons in de straat woonde een zeilmaker, die had zijn werkplaats op de Vischmarkt, maar hij woonde dus bij ons in de straat. Die kwam dan 's avonds bij mijn vader 'Steven, ik moet je waarschuwen want dat jongetje van je die loopt

almaar met die Duitsers mee. Mijn vader zei dan 'Ach dat jongetje is drie, vier jaar, laat hem rustig lopen daar zit toch geen kwaad in'".

Wat Peter ook nog weet, is dat tegen het einde van de oorlog de Duitsers fietsen vorderden. Die stapelden ze dan tegen zijn huis aan.

De omgeving van de Nassaulaan (nu Oranjelaan) was spergebied, de bewoners moesten allemaal hun huizen uit. Duitse officieren hadden hier huizen gevorderd. Alles was met prikkeldraad afgezet.

JOODSE BUREN

Naast Peter woonde de familie Langen. Hendrik Langen had een manufactuurzaak in de Wolleweverstraat. De man is opgepakt wegens hulp aan joodse onderduikers en op 8 maart 1945 op de Woeste Hoeve doodgeschoten.

Tegenover Peter woonde een joodse familie, Abraham en Jeanette Hartz. Ze hadden een winkel aan huis, Jeanette was coupeuse. Abraham deed ook in antiek. Ze hadden drie meisjes en een zoon Aron. De twee families gingen veel met elkaar om. Toen zoon Aron 18 jaar werd, kreeg hij een oproep om zich te melden voor de tewerkstelling. Hij ging erheen om de rest van zijn familie te beschermen. Aron schijnt gezegd te hebben: "Laat ik maar gaan, het zal niet zo moeilijk zijn". Hij is nooit meer teruggekomen. Aron heeft nog een brief naar huis geschreven. Die brief hangt nu nog in de synagoge. Daarin schreef hij dat hij in Staphorst zat waar hij aardappelen moest rooien. Vandaar uit is hij rechtstreeks naar Westerbork gebracht en verder naar Wroclaw. Daar moest hij stenen hakken in een steengroeve. Toen Arons familie in 1943 ook een oproep kregen zijn ze ondergedoken.

"Hoe zij zijn ondergedoken is ook een heel verhaal", vertelt Peter. "De meisjes zijn apart van de ouders ondergedoken. Dora de oudste kwam als huishoudster in eerste instantie bij mensen in Hilversum terecht maar zat later ook op andere onderduikadressen. Dochter Betsy woonde bij mensen op de Frisialaan. De ouders zijn eerst met de bus naar Nijkerk gegaan. Daar werden ze opgepikt door een beurtschipper die hen naar Zaandam heeft gebracht. Nu was het zo dat de

bussen die toen door de stad reden, elkaar in de nauwe straatjes niet konden passeren. Dat kon alleen op de Markt. De dienstregeling was zo geregeld dat ze tegelijkertijd op de Markt arriveerden. Grardus van Hengelen was de man die zorgde dat de bussen uit Amersfoort en

Zwolle daar op elkaar wachten. Deze Grardus moest later op het gemeentehuis komen waar hij verklaarde dat hij de familie Hartz op de bus had zien stappen. Zo hebben ze de oorlog overleefd. Een neef van de familie Hartz die in de Luttekepoortstraat woonde, heeft het helaas niet overleefd." Peter gaat elk jaar op 27 januari naar de herdenking in de synagoge.

Het was voor de Joden moeilijk om na de bevrijding hun huizen terug te krijgen. Abraham en Jeanette konden niet terug naar hun oude huis, daar woonden inmiddels andere mensen. Ze gingen in een huis naast het gemeentehuis wonen dat van hun neef was geweest.

Na de oorlog moest Peter elke vrijdag tijdens de sabbat bij hen het licht aan doen en het gas uitdoen.

ENGELS BEMANNINGSLID

Aan het eind van de oorlog schoten de Duitsers Engelse vliegtuigen neer. Soms kon de bemanning zich nog in veiligheid stellen met een parachute. Een keer landde zo'n Engels bemanningslid op het dak van Vishandel Noordhof in de Hoogstraat, bij Peter om de hoek. De Engelsman viel van het dak naar beneden en kwam op de stoep terecht. Van alle kanten kwamen er mensen en ook Peter als kleine jongen ging kijken. Het beeld van de zwaargewonde piloot die daar lag, blijft hem nog steeds bij.

VERZETSMENSEN

Bij Riet woonde de familie Mooij in de buurt. Twee jongens Mooij zaten in het verzet, hielpen

bij het overvallen van distributiekantoren en het verspreiden van de verzetskrant Trouw. Ze werden gezocht door de Duitsers. Een telefoniste van de politie kreeg het bericht door dat ze opgepakt zouden worden. Peter: "Oma Mooij werd gewaarschuwd dat de jongens zich moesten verstoppen. Gelukkig waren ze niet thuis. Later zijn zij toch in Brabant opgepakt en naar Vught vervoerd. Ze waren toen 18, 19 jaar. Daar moesten ze beloven dat ze niets meer tegen de Duitsers zouden ondernemen, anders zouden ze een levenslange gevangenisstraf krijgen. Die jongens beloofden dat niet. Ze kregen de kogel."

POLITIE

Riets vader werkte dus als politieagent. Het politiebureau was aan de Kuipwal. De politie bevond zich in de oorlog in een delicate positie. De agenten moest mannen oppakken die tewerkgesteld moesten worden, of Joden die gedeporteerd zouden worden. In een commentaar op zijn boek 'Politierapport 1940-1945' schrijft Korpschef H. Kraaijenbrink: "De mensen hebben een fout beeld van ons werk tijdens de 2^e WO, het is zeker niet zo dat iedere politiemann een collaborateur was. Agenten konden, met groot risico voor zichzelf, de instructies die waren uitgegaan van de bezetter of van de eigen hogere autoriteiten naast zich neerleggen en waarschuwen voor gevaren die bepaalde personen of groepen bedreigden. Enerzijds hield je zoveel mogelijk de belangen van de burgerbevolking in het oog, anderzijds probeerde je de Duitse bezetter zoveel mogelijk te manipuleren en tevreden te stellen." Riet vertelt dat naast haar familie een joodse man woonde. Hij werd opgepakt. Op het politiebureau zei een leidinggevende: "Ik zet even de ramen open, het is hier erg warm". Zo kon de joodse man ontsnappen. Agenten moesten soms dingen doen waar ze niet achter stonden. Weigerden ze dat, dan liepen ze, volgens het Politie standrecht, kans te worden geëxecuteerd. Riets vader werd wel diverse malen gewaarschuwd door de Duitsers. Kraaijenbrink werd in mei 1943 samen met burgemeester Vos gearresteerd omdat zij weigerden een aantal mensen te gijzelen. De korpschef heeft na de oorlog zijn ondergeschikten vrijgeleit.

DE BEVRIJDING

Peter: "Bij de bevrijding was iedereen helemaal dol, mijn vader nam mij mee naar de boulevard. Bij hotel Zeezicht van Henk van Aken (nu Bella Ciao) stond een tank, bij het Vossepoortje (ook wel het Kemperspoortje) stond een tank en aan het eind van de boulevard een tank. Mijn vader tilde mij op één van die tanks. Er zaten vier Duitsers op de grond met hun handen achter hun hoofd, die op het laatst tevergeefs hadden geprobeerd met bootjes weg te komen. Op de hoek van de Schoenmakerstraat werden toen kinderspelletjes gedaan. De kinderen konden meedoen aan een wedstrijd o.a. 'op blikjes lopen', dat ging niet goed bij Peter die toen 6 jaar was. "Ik ben toen kwaad weggelopen. Ik kon niet tegen mijn verlies".

De buurt versierde de straat om de bevrijding te vieren. Men vond dat er ook wat dennen-groen bij moest. Peters vader ging met een paar mannen het bos in, achter wat nu hotel Van der Valk is, om takken te snijden. De boswachter Kruisdijk was daar ook, hij ging met Riets vader altijd achter de stropers aan. Hij betrapte ze en vroeg: "Mannen wat gebeurt hier? Dat kan niet, jullie kunnen niet als een stelletje vanden al die takken eraf halen. Het is dat jullie geen kwaad in de zin hebben, maar anders hadden jullie wel een bekeuring gehad".

Riet heeft in 1946 meegedaan met een ballonwedstrijd. Haar ballon kwam helemaal in Oost-Duitsland terecht, bij Leipzig. De man die de ballon vond, wilde graag contact met haar maar dat mocht niet van haar vader.

CANADEZEN

De Canadezen van het 2^e Canadese Pantserregiment o.l.v. kolonel Halfmaster, waren

gestationeerd in de Jan van Nassaukazerne en liepen altijd achter Riets huis over het binnenpaadje. Zij kon al aardig praten en het verhaal gaat dat ze om een 'gretje' voor papa vroeg. Het waterdichte sigarettendoosje heeft ze nog. De zoon van Peter en Riet, Stefan, woonde in Toronto, Canada, en heeft daar Harry Watts ontmoet. Deze Harry was motorrijder en heeft meegewerkt aan de bevrijding van Harderwijk. De Canadees is nog een paar keer teruggeweest naar Harderwijk. (zie Vittepraetje 2016-dec nr 4)

ORANJEKWARTIER

Na de bevrijding werd de buurtvereniging Oranjekwartier opgericht. Riet woonde in die wijk. Riet: "Men moest contributie betalen om toegang te krijgen tot het clubhuis en de ingerichte omheinde speeltuin. Iedereen ging schommels maken en wippen. Het was een feest, het was erg fijn. De beheerder, Merens, en een mevrouw hielden toezicht op al die kinderen die daar kwamen spelen. Het was een soort oppas. In het weekend werd in het clubgebouw film gedraaid. Er was een rad van avontuur. De jongens van Oosterom draaiden muziek. Het schalde door de hele buurt. Bewoners van het Nachthok en de Wilhelminalaan mochten ook komen, als ze maar lid waren." ■

Aron Hartz, en zijn brief aan zijn ouders.
Bron familie Kok

Riet tijdens koninginndag Oranjekwartier. Bron familie Kok

DRIEMAAL BEVRIJD

Johan van Sonnen

“Men geeft mijn Regiment de eer Harderwijk te hebben bevrijd; mag ik U verklaren dat mijn Regiment de eer had de leden van de NBS (Nederlandse Binnenlandse Strijdkrachten) uit Uw stad steun te bieden. Zij waren in werkelijkheid de “Bevrijders” van Uw stad. Door hun koelbloedig en snel overleg, door de dappere wijze waarop zij per fiets door de Duitse linies reden en door de kalme houding van de bewoners van Harderwijk, werd Uw stad bevrijd van de Nazi-Duitschers.”

Maandagavond 16 april 1945 bereiden de Duitsers in Harderwijk een evacuatie voor via de haven. De stad raakt vol met Duitse soldaten. Harderwijk is van strategisch belang, omdat het de laatste plek is om de oversteek te maken over het IJsselmeer naar Amsterdam. Twee marineschepen en enkele aken meren aan, de volgende dag gevolgd door meer schepen. Op 17 april voert de Royal Air Force een aanval uit op de haven. Het Duitse afweergeschut op de schepen raakt een geallieerd vliegtuig, dat bij de Asbestona-fabriek neerstort in het IJsselmeer, een gebied waar nu het Waterfront is. Het lichaam van de piloot wordt nooit gevonden.

Op 17 april klinken de klanken van Radio Oranje in de hoedenwinkel van de gezusters Wipkink in de Hondegatstraat in Harderwijk. Aandachtig luistert districtscommandant Rien Baars naar de codeberichten waarmee Radio Oranje afsluit. Met extra aandacht luistert Rien naar de code ‘met de kinderen gaat het goed’. Het is een code die alleen bij Rien bekend is en voor de Binnenlandse Strijdkrachten van Harderwijk het signaal om contact op te nemen met het vanuit het zuiden oprukkende bevrijdingsleger. Na het horen van het codebericht geeft Rien de opdracht aan Henk Roebers om naar Putten te gaan.

PUTTEN EN ERMELO BEVRIJD

Nadat Henk de nacht van 17 op 18 april in Putten heeft doorgebracht, hoort hij dat er al contact is geweest met de voorhoede van de Canadezen op de weg van Voorthuizen naar Putten. Henk gaat via de Groevenbeekse heide naar Ermelo om te inspecteren hoe de situatie daar is. Nadat hij gecontroleerd heeft of alles in orde is, gaat Henk over de Groevenbeekse heide naar Putten. Aan de rand van het dorp ontmoet Henk een infan-

teriepatrouille die in linie door de ochtendnevel optrekt. De soldaten zijn zo stil en gecamoufleerd dat Henk hen pas opmerkt wanneer hij oog in oog met hen staat. Op de Groevenbeekse heide wordt Henk die dag voor de eerste maal bevrijd.

Op 18 april bevrijden Canadese troepen Putten. Weer terug in Putten, hoort Henk dat de Canadezen al op weg zijn naar Ermelo. Na de bevrijding van Putten begeleidt de Puttense verzetsman Jan Nijenhuis als Engelssprekende gids de tanks naar Ermelo. Opnieuw vertrekt Henk in de richting van Ermelo en op het moment dat Henk in Ermelo aankomt, arriveert een Canadese jeep met Jan Nijenhuis. Een groot aantal tanks, van het 2^e Canadese tankregiment Lord Strathcona's Horse, verzamelt zich in de omgeving van Ermelo en in Ermelo wordt Henk voor een tweede maal bevrijd.

HET ULTIMATUM VAN DE CANADEZEN

Voor de garage van de Veluwe Autodienst, de VAD-garage, ligt de weg bezaaid met bommen en wegversperringen, waardoor de Canadezen halt moeten houden. De verzetsmannen Jan Nijenhuis en Henk Roebers verzamelen zich ook bij de VAD-garage en ontmoeten de Canadese commandant, luitenant-kolonel J.M. McAvity. Tijdens de ontmoeting wijst de Canadese commandant op zijn stafkaart een plek aan ten zuidoosten van Harderwijk. Vanaf dit punt, het hoogste punt in de omgeving, zal Harderwijk beschoten gaan worden. De Canadezen stellen een ultimatum: de Duitsers in Harderwijk moeten zich voor 16:30 uur overgeven. Zo niet, dan beschieten Canadese tanks en artillerie de stad. Harderwijk moet 18 april bevrijd worden, want de Canadese tanks zijn nodig voor de verdere bevrijding van Noord-Nederland.

Henk hoort de Canadese order tot zijn verbazing aan en stelt dat hij zijn commandant Rien Baars van de order op de hoogte moet stellen. Henk weet dat de plaatselijke inlichtingen commandant van Ermelo op de voorste tank in de colonne zit en vraagt hem, al dan niet welwillend, naar Harderwijk te fietsen om Rien op te zoeken. Het ultimatum is gebaseerd op basis van eerdere

inlichtingen van het Harderwijkse verzet dat er nog grote troepen Duitsers in de stad zouden zijn. Echter in de avondschemer van 17 april is de Duitse evacuatie begonnen. Soldaten trekken naar de haven met fietsen, karren en vrachtauto's. De Duitsers laten hun vervoersmiddelen achter en gaan aan boord van de schepen. De laatste boten vertrekken op 18 april rond het middaguur. Om te voorkomen dat de haven wordt gebruikt door de Canadezen, worden in de havenmondning enkele schepen tot zinken gebracht.

OP DE EERSTE TANK NAAR HARDERWIJK

In Harderwijk bereiken de geruchten dat de Canadese tanks in Ermelo staan ook Rien Baars en Hendrik Wipkink. Beide mannen fietsen door linies naar de Canadezen en ontmoeten het bevrij-

De eerste tanks rijden Harderwijk in

dingsleger op weg naar Ermelo ergens halverwege. Rien informeert de Canadezen over het aantal Duitse soldaten dat nog in Harderwijk aanwezig is. Hij stelt dan voor terug te keren naar de stad om de overgebleven Duitsers door de Binnenlandse Strijdkrachten te laten ontwapenen en gevangen te nemen. Henk Roebers, Rien en Hendrik gaan na de ontmoeting met McAvity direct terug naar Harderwijk. Rien probeert de Duitse comman-

dant op te zoeken, terwijl Henk de Harderwijker Binnenlandse Strijdkrachten mobiliseert.

Ondertussen nemen Canadese tanks stellingen in rondom Harderwijk. Om 16:30 uur is Rien weer op de ontmoetingsplek. De Duitse soldaten in Harderwijk willen zich wel overgeven, maar alleen aan de Canadezen, niet aan de Binnenlandse Strijdkrachten. Hiermee overtuigt hij de commandant om af te zien van een beschieting van Harderwijk. De Canadezen stemmen in, met één voorwaarde: Rien moet voorop de eerste tank plaatsnemen.

Na vele geruchten komt in Harderwijk op 18 april eindelijk het bericht: "Geallieerde tanks staan aan de gemeentegrens bij de Tonselse Weisteeg!" Vijf tanks en één pantserwagen rijden rond 16:45 uur voorbij de Gereformeerde Kerk aan de Stationslaan. Snel dirigeert Rien de zware tanks van het Canadese leger door de Smeepoortstraat, Kerkplein en Vijhestraat naar de Strandboulevard. Er worden tientallen Duitsers krijgsgevangen gemaakt. Hun oorlog is over. In de haven aangekomen doen enkele Duitsers nog een laatste verwoede poging om te ontsnap-

pen in drie bootjes: twee roeibootjes en één zeilboot. Met één schot van een 17 pond-tankkanon, waarbij enkele Duitsers sneuvelen, zien ze al snel de nutteloosheid van hun poging in. Eén roeibootje wordt tot zinken gebracht, in het andere roeibootje springen de Duitsers overboord, terwijl op de zeilboot de witte vlag gezwaaid wordt. Met opgestoken handen komen ze de wal tegemoet, waar ze door de Canadezen krijgsgevangen worden gemaakt.

Die dag, 18 april 1945, wordt Henk Roebers in Harderwijk voor een derde keer bevrijd. Hij schrijft zijn memoires op met een toepasselijke titel genaamd 'Driemaal Bevrijd'. Om 18:00 uur wordt de Nederlandse vlag gehesen op het stadhuis. Een uitzinnige menigte viert feest op straat. De tanks worden beklommen, sigaretten worden uitgedeeld, en er wordt gedanst en gejuicht.

De avond wordt afgesloten bij Hotel Baars (overigens geen familie van Rien), waar een diner wordt gegeven ter gelegenheid van de bevrijding. De Canadese wachtposten kunnen de feestende Harderwijker bevolking met grootste moeite weghouden bij de wagens en tanks op het Kerkplein.

De Harderwijkse inwoners richten bogen op

Feestvreugde op de markt

ORANJE ARMBANDEN

Op de dag van de bevrijding brengen waarnemend burgemeester A. Jansen en Rien Baars de eerste naoorlogse proclamaties uit. Ze roepen de inwoners op om rust en orde te bewaren in het machtsvacuüm dat is ontstaan. Harderwijk bevindt zich, net als de rest van Nederland, in een overgangperiode zonder officieel gezag. Voorlopig ligt de macht bij de Binnenlandse Strijdkrachten, geleid door Rien vanuit het gemeentehuis. De mannen van de Binnenlandse Strijdkrachten zijn herkenbaar aan hun oranje armbanden en patrouilleren zichtbaar door de straten om de orde te handhaven.

Terwijl er in Harderwijk een intense bevrijdingsvreugde heerst, gaan 's avonds 18 april leden van de Binnenlandse Strijdkrachten op pad om NSB'ers en andere verdachte personen op te halen. Blijkend uit de proclamatie van Rien hebben de Binnenlandse Strijdkrachten de opdracht gekregen om arrestaties en huiszoekingen te verrichten en moet de politie hen daarbij begeleiden.

De volgende dag, 19 april, zijn de oranje armbanden van de Binnenlandse Strijdkrachten in Harderwijk overal zichtbaar. Met een vleugje cynisme schrijft korpschef Hendrik Kraaijenbrink dat hij tot nu toe nooit geweten heeft dat Harderwijk zoveel illegalen telt. Het is koren op de molen voor korpschef Kraaijenbrink als leden van zijn politie-hulp ploegen overstappen naar de bewakingstroepen van de Binnenlandse Strijdkrachten. Zij mogen bij de bewakingstroepen immers een oranje band dragen...

Korpschef Kraaijenbrink heeft geen ongelijk. Maar liefst 198 mannen en vrouwen worden door de Harderwijkse administrateurs van de Binnenlandse Strijdkrachten geregistreerd als lid van de Harderwijker groep. De verzetsgroep wordt in twee groepen gesplitst: De stoottroepen en de bewakingstroepen. De stoottroepen zijn bestemd voor het ondersteunen van de geallieerden bij militaire operaties, de bewakingstroepen hebben als taak het uitvoeren van bewakingsdiensten achter het front en het bewaken van alle kampen. Als districtscommandant en plaatselijk commandant van Harderwijk neemt Rien maatregelen om

de rust en orde te verzekeren. De maatregelen omvatten: het arresteren van collaborateurs, NSB'ers en andere foute elementen, het bevorderen van het functioneren van burgerlijk bestuursapparaat, inclusief het arresteren of schorsen van ambtenaren, het regelen van optreden over pers en bewaking om roof en plundering te voorkomen.

Om roof en plunderingen te voorkomen krijgen de Binnenlandse Strijdkrachten de opdracht om belangrijke plekken in Harderwijk te bewaken. De bewakingstroepen staan onder commando van de leraar en reservekapitein Alexander Gijsbert van Opstal en zijn adjudant vaandrig Evert van Maanen. De stad is verdeeld in vijf sectoren. Iedere sector staat onder bevel van een voormalig officier van het Nederlandse leger, waaronder Cornelis van der Laan, Gerrit Kuiper, Hendrik Tromp, Gerrit Raven en Gerrit van Raalten.

Belangrijke locaties zoals het gemeentehuis, het postkantoor, de gasfabriek, de haven en het station in de stad, maar ook het pompstation en de watertoren achter de Willem George Frederikkazerne worden bewaakt. Daarnaast lopen de troepen patrouilles door de hele stad. Voor deze taken zijn zesentachtig manschappen nodig en die zijn verdeeld in secties. Elke sectie wordt geleid door Harderwijkse wachtcommandanten, waaronder Jan Beyering, Dirk Bos, Evert Jan de Bruin, Ruurt ten Broek, Jan Evert ten Broek, Eduard Smit, Johan de Vroom, Cornelis van de Wal, Evert Plancius, Dirk Schouten, Jan van Slooten, Johannes Kok, Pieter Goosen, Bartholomeus van Leeuwen en Dignus Nagelkerke, aldus hun BS-registratie.

IK KAN JE ER WEL OM DOODSCHIETEN

Op 4 mei 1945 eindigt de oorlog in Europa met de onvoorwaardelijke overgave voor alle Duitse strijdkrachten in Noordwest-Europa. Diezelfde avond bereikt het bericht van de Duitse overgave ook het wachtlokaal van de stoottroepen van de Binnenlandse Strijdkrachten. Omstreeks negen uur 's avonds komt een jonge Harderwijker stoottrooper het wachtlokaal in de Stadshal in de Hortus binnenlopen. Met een Duits machinepistool over zijn schouder hangend roept de jonge stoottrooper: "Heb je het al gehoord, Duitsland heeft gecapituleerd! Eindelijk is er vrede!" Zijn kameraden van de stoottroepen hebben het nieuws die avond al zo vaak gehoord en besluiten de jongeman te plagen en roepen: "Ben je gek man, daar is niets van waar, laat je niets wijs maken!"

Jan Bruinink

In alle consternatie en opwindend roept de jongeman uit: "Man, geloof mij dan toch, want ik kan je er wel om dood schieten!" Tijdens het uitspreken van deze woorden richt hij zijn machinepistool op de aanwezigen en voordat men er erg in heeft vallen er twee schoten. Eén kogel mist rakelings, maar het andere schot raakt Jan Bruinink in zijn rechterzijde terwijl hij op een stoel bij de kachel zit. "Ik

ben geraakt en ik ga dood", roept Jan nog. Het zijn de laatste woorden van Jan als hij in het bijzijn van zijn kameraden sterft.

Het tragische ongeval veroorzaakt veel consternatie binnen de Harderwijker verzetsgroep. Commandant Hendrik Wipkink arriveert snel op de plaats van het incident, gevolgd door korpschef Kraaijenbrink en Rien Baars, die het onderzoek coördineert. Het onderzoek start in het bijzijn van Rien en de Harderwijker politie arresteert de jonge stoottrooper. Hoewel de leden van de Binnenlandse Strijdkrachten nu onder de krijgsraad vallen en gezien worden als militair, instrueert Rien korpschef Kraaijenbrink om de jongeman als burger te behandelen. Hendrik Wipkink komt die dag thuis.

Het lichaam van Jan wordt overgebracht naar het lijkenhuisje van het Pius ziekenhuis waar dokter Hazenberg de lijkshouw verricht. Op 5 mei brengt Rien schriftelijk rapport uit aan de staf van Prins Bernhard.

De volgende dag wordt de jongeman op bevel van de staf van Prins Bernhard vrijgelaten. De jongeman is volkomen verslagen door de gebeurtenissen en krijgt huisarrest opgelegd.

Jan Bruinink is Harderwijks laatste oorlogsslachtoffer tijdens de Tweede Wereldoorlog. ■

Anita Raaphorst

OORLOGS HERINNERINGEN moeten

bewaard blijven

De Watertoren op de Galgenberg in Harderwijk is sinds kort het onderkomen voor een expositie met als thema: de regio Noord West Veluwe tijdens WO II. Deze expositie wordt verzorgd door Stichting Behoud Oorlogsherinneringen (STIBO). Zij zet zich in om herinneringen over de oorlogstijd te bewaren en te publiceren zodat deze niet in de vergetelheid raken en deze door kunnen worden gegeven aan de volgende generatie. Ook het bewaren van voorwerpen behoort tot haar doelstellingen.

In Nederland zijn tal van plekken waar sporen uit de Tweede Wereldoorlog zijn te vinden. Zo ook op de Veluwe. Door de vaak gevarieerde bezetting van de gebouwen en terreinen in het gebied tijdens de oorlog worden er zowel Nederlandse als Duitse en Canadese voorwerpen gevonden. Op de website van de stichting staat vermeld dat op de Veluwe bijvoorbeeld Duitse laarzen, een aansteker maar ook een Britse pionierbadge is gevonden. Initiatiefnemer Pieter Trap vertelt dat de voorwerpen en daarmee de verhalen tentoongesteld zullen worden in tien glazen vitrines. "We willen toegankelijk zijn voor de jeugd en alles in begrijpelijke taal uitleggen", aldus Trap. Wie nog voorwerpen uit de oorlogsjaren heeft liggen en daar een bestemming voor zoekt, kan zich melden via info@oorlogsherinneringen.nl.

Op 15 maart jl. heeft burgemeester Joon de expositie in de Watertoren officieel geopend.

www.oorlogsherinneringen.nl

ACTIVITEITEN

80 JAAR VRIJHEID HARDERWIJK

In het kader van '80 Jaar Vrijheid Harderwijk' worden van maart t/m augustus 2025 de volgende activiteiten in Harderwijk georganiseerd: Hierin is ook opgenomen het programma (aangegeven met *) dat de Oranjevereniging Harderwijk organiseert op 26 april.

Dit programma is nog onder voorbehoud van wijzigingen. Actuele informatie wordt gepubliceerd in de Harderwijker Courant of via social media.

- Vanaf 15 maart 13.00-17.00 uur Watertoren, Beltweg**
Expositie in de Watertoren, 'De regio Noordwest Veluwe tijdens WOII' opgezet door Stichting Behoud Oorlogsherinneringen; voor het publiek vanaf 13.00 uur; daarna elke 2^e en 4^e zaterdag van de maand open van 9.00 -13.00 uur
- Van 16 april t/m 11 mei 10.30-17.00 uur Stadmuseum Harderwijk**
Expositie 'Harderwijk 80 jaar bevrijd'. Gratis entree
- 17 april 11.00 uur Hoek Smeepoortstraat/Vitringasingel**
Onthulling belevingszuil Joodse geschiedenis
- 17 april 20.15 uur Catharinakapel**
Film 'Joodse Harderwijkers'. Toegang € 10,- p.p.
- 19 april 14.00 uur**
Colonne van militaire voertuigen vanuit Putten, via Ermelo naar Harderwijk (ter herinnering aan de bevrijding van Harderwijk op 18 april 1945)
- 19 april 14.00 uur De Stille Wei en de Boulevard**
Bevrijdingskampement,
• met oorlogsvoertuigen, simulatie oorlogsmaterieel,
• een vliegtuigshow;
• m.m.v. 'Swinging in the Mood';
deze 'Zingende Kapsters' zorgen voor een uniek optreden met live gezongen, herkenbare songs uit 1945, vanuit een authentiek Dodge legervoertuig
- 19 april 14.00 uur Vanaf de Stille Wei**
Historische puzzeltocht (start op deze dag 3 keer) voor ouders en kinderen door de binnenstad van Harderwijk, georganiseerd door Eeuwig Vermaak
- 22 april 14.00 uur Catharinakapel**
Film 'Joodse Harderwijkers'. Toegang € 10,- p.p.
- 24 april 20.00 uur Plantagekerk**
Bevrijdingsconcert van het Projectkoor '80 jaar Bevrijding Harderwijk'. Dit koor brengt een selectie van liederen, ondersteund door teksten over vrijheid en vrede; het koor staat o.l.v. dirigent Ellen Kempers en wordt begeleid door pianist Martin Glas en violist Peter Ligtermoet. Gratis entree.

26 april gehele dag Binnenstad Harderwijk

De Oranjevereniging organiseert de Vrijmarkt, de Aubade op de Markt, het Kinderpark in de Hortus en 'Blij dat ik glij' in de Haven naast Veluvia (*) (zie voor actuele informatie oranjeverenigingharderwijk.nl en lokale media)

26 april 16.00 uur Plantagekerk

Oranjeconcert / 80 jaar bevrijding van het Harderwijks mannenkoor o.l.v. Jimco Zijlstra (*) (zie voor actuele informatie harderwijksmannenkoor.nl)
Entree € 10 p.p., voor kinderen tot 12 jaar gratis

30 april 20.00 uur Kok Experience, Hoofdweg 2

Lezing door Johan van Sonnen, onderzoeker en voorzitter 4 meicomiteé Harderwijk, getiteld 'De bevrijding van Harderwijk'; georganiseerd door de Historische Vereniging Herderewich. Gratis entree.

4 mei 20.00 uur Begraafplaats Oostergaarde

Dodenherdenking. Verzamelen om 19.30 uur.

5 mei 9.00 uur Markt

Aankomst atleten van Atletiek Vereniging Athlos met het bevrijdingsvuur op de Markt, met m.m.v. een muziekensemble.

5 mei 9.00 uur Locatie wordt later bekend gemaakt

Bevrijdingsmaaltijd.

5 mei 11.30 uur Oude Stadhuis

Bevrijdingsdebat.

5 mei 14.00-18.00 uur Hortuspark

Bevrijdingsfamiliefeest in Hortuspark, met o.a. All Times Big Band uit Ermelo en Catching Cultures uit Utrecht (intercultureel orkest van 15 culturen; speelt swingende muziek uit het Midden Oosten, Latijns Amerika maar ook Afro beat) m.m.v. Stad als Podium. Er zijn ook goochelaars aanwezig die hun kunsten zullen vertonen.

5 mei 20.00 uur Catharinakapel

Als afsluiting van de 5 mei activiteiten:
Voorstelling over Judith de Kom, dichteres, dochter van Anton de Kom. Anton de Kom is in Suriname geboren, en verzette zich tegen de Nederlandse koloniale overheersing, waardoor hij in 1933 werd verbannen naar Nederland. Daar werd hij in 2e WO verzetsstrijder. Judith heeft zich altijd ingezet voor eerherstel van haar vader. De voorstelling is geschreven door Noraly Beyer en wordt georganiseerd door Stad als Podium.

15 augustus meer informatie volgt Stadmuseum Harderwijk

Herdenking bevrijding Nederlands-Indië

Ontdek fietsend of wandelend meer over Harderwijk in de Tweede Wereldoorlog:

- Fiets of wandel langs oorlogsherinneringen.
Meer informatie www.heerlijkhardenwijk.nl

en wandelroute Harderwijk in de tweede wereldoorlog

- Wandel een deel van het Westerborkpad, van Amsterdam naar Westerbork bijvoorbeeld etappe 12 en 13. Meer informatie www.wandelnet.nl/westerborkpad

De bevrijding door de ogen van een kind

HERINNERINGEN VAN DE HEER EN MEVROUW VAN AKEN-SMIT

Het bevrijdingsfeest op de Markt. Bron: familie Van Aken-Smit

Op 18 april 1945 werd Harderwijk bevrijd. De heer en mevrouw van Aken zijn allebei in de oorlogsjaren geboren, resp. in 1942 en 1943. Hun herinneringen komen dus vooral voort uit de verhalen van hun ouders en andere familie.

Henk van Aken is geboren in wat vroeger het hotel Zeezicht heette en dat nu Bella Ciao is. Zijn vader was eigenaar van dat hotel. Als klein kind moest hij al meewerken. Hij moest flesjes sorteren, daar kreeg hij dan een centje voor. Henk weet nog wel dat zijn vader een keer achter het buffet onder schot gehouden werd door Duitsers. Dat heeft zo'n indruk gemaakt. Verder werd er thuis na de oorlog niet veel meer over gepraat. Er moest vooral gewerkt worden. Op de plek waar nu Walhalla is, stond vroeger een kanoloods. "Wij hadden daar een kano liggen. Die loods stond op hoge palen. De kano gleed langs een lange helling met rolletjes erop zo naar het water."

Bij mevrouw van Aken was er wel ruimte voor verhalen uit de oorlog. Zij is geboren op het Blokhuis nr 8. Haar vader Jan, was de oprichter van touringcarbedrijf Smit. Hij is begonnen met paard en wagen. Hij heeft er in de oorlog meegereden. Hij stalde het paard altijd in de stallen van Vrijhof die aan de Brugstraat woonde. Haar vaders bedrijf

groeide en groeide maar. Mevrouw logeerde vaak met haar zussen en broer bij een oom en tante aan de Kampweg. Die hadden daar een boerderij. "Wat ik mij herinner is dat, als er geschoten werd op de treinen, wij moesten schuilen in de trapkast. Die had van die mooie deuren met houten klinken." Toen haar vader in de gemeenteraad zat, typte mevrouw van Aken veel verslagen voor hem uit.

Voor hotel Zeezicht werd de bevrijding gevierd. Er stonden tanks op de boulevard waar de inwoners van Harderwijk opklommen. In het hotel sliepen de Canadezen. "Die brachten snoep voor ons mee."

In het fotoalbum van de familie staat een aantal foto's van het bevrijdingsfeest op de Markt. Mevrouws vader Jan Smit zit als eigenaar van paard en wagen op de bok. "Achter hem staan mannen van diverse pluimage o.a. verkleed in gevangenispak of militair kostuum. Op de foto zijn duidelijk winkelpanden te zien zoals juwelier Schaftenaar, restaurant van Jan Baron, kapper Frielink en de winkel van familie Dragt. ■

SOEPFABRIEK FINO en hongerlopers

Tussen oktober 1944 en april 1945 trokken honderdduizenden mensen op zoek naar voedsel van het westen naar het oosten van het land. Vaak hadden zij er al een 70 tot 100 km opzitten voordat ze Harderwijk bereikten. De stoet groeide elke dag en bestond hoofdzakelijk uit oudere mannen, vrouwen en kinderen, omdat de jongere mannen onderweg door de Duitsers opgepakt konden worden. Het was niet gemakkelijk om te voet, met kinderwagens, handkarren en bakfietsen, die nauwelijks meer bruikbaar waren of op fietsen zonder banden, door het land te trekken, op zoek naar voedsel. Velen bleven 's nachts over en gingen de volgende dagen weer verder. Ook de visserij hielp flink mee de nood te lenigen. Zij haalden uit Noord-Holland de groente

gehaald, uit Friesland en Groningen de aardappelen en uit Drenthe en Overijssel de turf. Ondanks de herhaalde luchtaanvallen bleven de trekkers doorlopen. Langs de Zuiderzeestraatweg waren greppels gegraven; daar doken zij maar ook de bewoners in tijdens de bombardementen.

De trekkers die voedsel kwamen zoeken in de oorlog, konden bij de soepfabriek Fino (=California) soep krijgen. 'Fino Fabrieken en California Soepen' was een Nederlands-Amerikaans bedrijf dat soep, kippenbouillon, plantaardige kruiden en bases voor jus

produceerde. Duizenden borden soep werden uitgedeeld door de Fino soepfabriek aan deze trekkers. Zij kregen nachtopvang bij de Fino fabriek en konden daar rekenen op een warm bord soep. Op sommige dagen werden er meer dan duizend uitgereikt. Aan de Verkeersweg staat nog het monument 'Hongerlopers' dat herinnert aan deze hongerwinter 1944-1945.

Zestig van deze deelnemers aan de hongertochten waren in maart 2017 in Harderwijk bij de onthulling van de plaquette aanwezig. Thea Karnekamp-Bosman was zeventien toen ze op Tweede kerstdag 1944 met haar moeder en broer vanuit Bussum op pad ging. "Ons gezin van veertien kinderen had bijna niets meer, dus we moesten wel op zoek naar eten. Mijn moeder heeft tot april 1945 dertien tochten gemaakt en ze nam elke keer die kinderen mee die de meeste honger hadden. Ze woog 100 kilo toen de oorlog begon en nog maar de helft bij de bevrijding." Onderweg vroegen ze bij boeren om aardappelen, groente en suikerbieten, die ze meevoerden op een handkar.

Fietsen van trekkers tegen de muur van de soepfabriek. Bron: "Beeldbank WO2 - NIOD - Collectie F.W. Bonnet"

Collaborateurs

Plaquette ter herinnering aan de trekkers.
Foto: Anita Raaphorst

Zo bereikten ze op oudejaarsdag de soepfabriek. “De medewerkers kwamen gelijk met dienbladen vol bouillon. Het was die nacht heel druk in de Fino en we sliepen op trappen en in stro. Opeens ging het luchtalarm af, we dachten dat er een bombardement zou volgen. Het bleek echter middernacht te zijn en hoewel we er niet blij mee waren, werd met dat alarm het nieuwe jaar gevierd.” Ook Ger Swijnenburg, die in februari 1945 op 15-jarige leeftijd samen met een marktkoopman en een knecht uit Rotterdam was komen lopen, moest destijds lang wachten bij de uitdeelpost aan de voorzijde van de fabriek. “We kregen een kop waterige ‘lawaisoep’ maar het vormde wel een welkome opkikker. Op onze tocht naar het oosten van het land legden we in vijf dagen tijd tweehonderd kilometer af. Ik hield er - zeg maar - een kick aan over en heb al twintig maal de Nijmeegse Vierdaagse gelopen.” uit: De Stentor 27-03-2017

Het personeel had medelijden met de hongertrekkers, er waren er al bijna 100.000 voorbijgetrokken. “Wintertijd en kou en al die lui slap op de benen. Ze kwamen met allerlei mogelijke vervoersmiddelen, veelal fietsen met houten banden of met wrakke karretjes.” De karretjes konden even buiten worden gestald terwijl de reizigers zich binnen opwarmden. Bewaakt, want anders werd er van elkaar gestolen. “Als ze wat gappen konden, deden ze het”, weet een personeelslid later te vertellen. “Geen wonder, het ging om je leven.” Medewerkers van de fabriek hielpen soms om de gammele

vervoersmiddelen op te lappen, zodat de tocht kon worden vervolgd. Ook konden ze wat oude kranten tegen de kou krijgen, voor onder hun kleren. Wie een

nachtje wilde blijven slapen, werd opgevangen in de Ambachtsschool van de stad, daar was plek voor 700 mensen. Een vrouw uit Utrecht legde uit wat het vriendelijke gebaar voor haar betekende. “Ik zal nooit vergeten hoe ellendig ik me voelde onderweg. Lekke schoenen, zeulen met onze oude fietsen door de sneeuw. Ontzettend beroerd. Ik heb hele einden lopen huilen van ellende. Maar Fino, wat heerlijk.”

"Maar Fino, wat heerlijk"

De Finofabriek: Bron: "Beeldbank W02 - NIOD - Collectie F.W. Bonnet"

Bronnen:

1. Stadsmuseum Harderwijk
2. Nationaal Comité 4 en 5 mei, Harderwijk, Hongerlopers
3. 'Soep als opkikker voor hongerlopers', de Stentor 5 augustus 2010

NA DE BEVRIJDING WERD ER NIET ALLEEN FEEST GEVIERD

De grote vraag was wat er moest gebeuren met hen, die onder landverraders werden geschaard. Daarbij ging het om zowel lichte als zware gevallen zoals zwarthandelaren, NSB'ers, landwachters en leden van de Waffen-SS. Op grote schaal werd iedereen, die verdacht werd de bezetter behulpzaam te zijn geweest, opgepakt en in afwachting van berechting geïnterneerd. De opgepakt werden ondergebracht in geïmproviseerde kampen, die verspreid over Nederland speciaal voor dit doel waren ingericht of die een voortzetting waren van tijdens de bezetting bestaande kampen en gevangenissen. Alhoewel tijdens de oorlog de uitdrukking 'Bijltesdag' ontstond als aanduiding voor de dag waarop wraak genomen zou worden op de NSB'ers, hen met bijlen te lijf zou gaan, is het in het algemeen niet tot lynchpartijen gekomen.

Ook in Harderwijk waren er mensen die sympathiseerden met de Duitse bezettingsmacht en bijvoorbeeld waren aangesloten bij de NSB. De Nationaal Socialistische Beweging (NSB) werd opgericht in 1931. Het was een antiparlementaire, extreemrechtse, antiseministische beweging die streefde naar een nationaalsocialistisch bewind onder leiding van Anton Mussert. In Harderwijk werd op 16 maart 1936 in hotel Oranje-Nassau een vergadering van de NSB gehouden, die slechts voor genodigden toegankelijk was. De NSB kreeg bij de Tweede Kamerverkiezingen in 1937 in onze stad 104 stemmen. Toen in mei 1940 de onzekerheid over een oorlog groeide, werden NSB gezinnen meer gewantwoord dan ervoor. Men was bang voor een 'vijfde colonne', voor verraad. Veel leden van de beweging werden opgepakt en geïnterneerd, zo ook in Harderwijk.

BURGEMEESTERS

Toen de oorlog uitbrak was De Jong Saakes burgemeester van Harderwijk. Hij riep 13 mei 1940 de bevolking van Harderwijk op zich angstvallig te onthouden van alle gedragingen die de Duitsers zouden kunnen prikkelen. Men moest zich onderwerpen aan de ordemaatregelen van de vijand voor zover die niet strijdig waren met de verplichting die op de bevolking als Nederlanders bleven rusten. Op 15 mei 1941 werd H. C. Vos geïnstalleerd als nieuwe burgemeester van Harderwijk. Hij was lid van het Nationaal Front, een fascistische beweging. Geleidelijk aan begon burgemeester Vos zich steeds meer te verzetten tegen de bezetter en NSB'ers waardoor zijn positie in gevaar kwam. Zo weigerde Vos mee te werken aan de werving van vrijwilligers voor de Waffen-SS. Samen met korpschef Kraaijenbrink werd Vos in mei 1943 gearresteerd maar later weer vrijgelaten. Na 'Dolle Dinsdag' dook hij onder, omdat hij zowel de Duitsers vreesde als de geallieerden. Hij 'verdween' op een dienstreis

Installatie burgemeester Mr. H.C. Vos 15 mei 1941.

DUITSCH BEZETTING.

De Burgemeester der Gemeente Harderwijk brengt ter algemeene kennis van de ingezetenen en geëvacueerden, dat:

- 1 de Gemeente Harderwijk vanaf heden Duitse bezetting heeft gekregen.
- 2 op de straat iedere volksverzameling wordt verboden.
- 3 de voorschriften inzake de verduistering blijven gehandhaafd.
- 4 verspreiding van valsche geruchten verboden is en streng zal worden gestraft.
- 5 de bevolking wordt aanbevolen rustig te blijven.
- 6 het verboden is - behalve aan hen die een openbaar ambt bekleeden - zich op straat te bevinden nadat de duisternis is ingetreden.
- 7 **het ten strengste verboden is, de radio af te stemmen op Engelsche en Fransche stations.**

Gegeven op bevel der Duitse bezetting.

Harderwijk, 14 Mei 1940

De Burgemeester van Harderwijk,
J. DE JONG SAAKES

naar Arnhem. Hoewel er voortdurend naar hem gezocht werd, werd hij niet gevonden. Pas in 1946 keerde hij terug van die dienstreis en werd weer burgemeester tot 1946. Het echte gezag was toen in handen van de commandant van de Binnenlandse Strijdkrachten. Kort daarna werd Vos eervol ontslagen met toekenning van wachtgeld.

INCIDENTEN

Er waren steeds confrontaties op straat. De NSB'ers werden steeds brutaler en konden geen oranje meer zien. Ze trokken bijvoorbeeld bij enkele bewoners van de Prins Mauritslaan de goudsbloemen uit de tuin. Ze lichtten de Duitsers in als een stadsgenoot anti-Duitse uitlatingen deed, ze wezen de weg naar huizen waar onderduikers verbleven. Of ze gaven namen door van jongens die tewerkgesteld konden worden.

Op 13 januari 1941 werden op de Leuvenumseweg drie Harderwijkse jongens gearresteerd door Duitsers: H. Nuse, K. van Asselt en H.W. Schiffmacher. De jongens kwamen uit de garnizoenskantine. Ze trokken de aandacht van aangeschoten Duitse soldaten. Van Asselt had aan een riem een padvindingsmes bevestigd en dat

Kennisgeving van de Duitse bezetting.
Bron: H. Kraaijenbrink, Politierapport 1940-1945

was verboden. De Duitser wilde dat mes afnemen maar Van Asselt gaf het door aan Nuse. Ze werden allemaal meegenomen naar de Kommandantur. Bij een verhoor bleek dat de jongens van plan waren zich te melden bij de vliegdiens in Engeland. Er werd huiszoeking gedaan en bezwarende aantekeningen gevonden. Als gevolg van hun aanhouding werden ook andere mensen opgepakt. Uiteindelijk kregen twee jongens gevangenisstraf. Schiffmacher werd vrijgelaten; hij had er blijkbaar niets mee te maken. Een ander incident was dat tussen Otto met zijn vriend en een zoon van een NSB'er. De vrienden

kwamen op weg naar huis deze zoon tegen. Hij begon Otto uit te schelden voor o.a. 'Oranjeklant'. In een krantenbericht uit Het Vaderland van juni 1942 werd de gebeurtenis beschreven: "Dit schelden leidde tot enige handtastelijkheden, waarbij het Jeugdstormvlaggetje op de fiets van de zoon bezweek. Op de noodkreet van hem kwam zijn vader naar buiten, vergezeld door een handelaar in autobanden. Deze pakte Otto op en brachten hem naar de kazerne. Otto beweerde dat hij geschopt werd door de handelaar, tot bloedens toe. De zaak kwam later voor de vrederechter in Zutphen. De volwassen mannen ontkenden het hele voorval maar kregen wel een proces-verbaal.

DOLLE DINSDAG

Op dinsdag 5 september 1944 kondigde de Engelse premier Gerbrandy in een radiotoespraak aan dat de geallieerden de Nederlandse grens hadden overschreden. Door dit later fout gebleken bericht kwam Nederland in een bevrijdingsroes. Duitsers en collaborateurs raakten in paniek. Zij vluchtten massaal weg uit Nederland. Een jongen uit Nunspeet legde het allemaal vast in een dagboek. "Het is een fel bewogen dag geweest. Er heerste spanning in ons dorp. Honderden geruchten verspreidden zich en maakten mensen half gek van opwinding. Op de verkeersweg Amersfoort-Zwolle is het ontzettend druk. Duitsers in auto's, tanks, op motorfietsen of fiets, alles wat maar enigszins kan rijden, trekt weg. Ook tal van NSB'ers vluchten weg. De meesten hebben hun uniform nog aan. Al die geruchten blijken op 6 september vals te zijn. De transporten gaan wel door. De treinen zitten vol met op hol geslagen nationaalsocialisten, mariniers, Grüne Polizei. Het evacueren van vrouwen en kinderen van de NSB is een belangrijke voorzorgsmaatregel." In Harderwijk vorderen vertrekkende Duitsers op grote schaal fietsen.

In dit artikel wordt weliswaar over Harderwijkse collaborateurs geschreven maar zonder dat er herkenbaar namen genoemd worden. De van collaboratie verdachte personen zijn niet altijd zo simpel te plaatsen in 'goed' of 'fout'. Samenwerking met de vijand kende vele gradaties. Goed of fout heeft vele grijstinten. Een groenteboer of slager die gedwongen aan de bezetters moest leveren, op straffe van opsluiting, had weinig keus. Voorzichtigheid is geboden bij het aanwijzen van foute mensen, ook met het oog op hun kinderen en kleinkinderen.

BEVRIJDING

18 april 1945 is de dag waarop Harderwijk werd bevrijd. Om 18.00 u wapperde de Nederlandse vlag weer op het stadhuis. De feestvreugde barstte los en op de Markt werd door de daar verzamelde menigte spontaan het volkslied gezongen. De onderduikers werden weer zichtbaar. Als voorloper op de bevrijding waren veel Duitsers op de vlucht geslagen en had de politie al achtergebleven Duitse soldaten krijgsgevangen gemaakt. Op de avond van 18 april werden NSB'ers opgehaald. Het infanteriebataljon, de 'Perth' nam daarna de zuivering van de binnenstad over en maakte nog eens 76 Duitse krijgsgevangenen. De Binnenlandse Strijdkrachten verrichtten huiszoekingen en arrestaties met hulp van de politie. Het ging er hard aan toe bij de opgepakte Duitsers en NSB'ers. Ook de meisjes die met Duitsers omgingen, de zogenaamde 'moffenmeiden', werden aangepakt. Met pek en kaalgeschoren hoofden werden ze tentoongesteld. Volgens een ooggetuige werden de rijke meisjes minder hardhandig aangepakt dan de arme meisjes.

Dat dit voor die meisjes een traumatische ervaring was, bewijst het verhaal van de familie Kok-Vanden Brink. Zij ontmoetten eens in Haaksbergen een vrouw die vertelde dat haar moeder na de oorlog kaalgeschoren was. Ze had een verhouding met een Duitse soldaat. Die moeder had verklaard dat ze nooit meer in Harderwijk zou komen vanwege de herinnering.

Poster werving NSB

NSB'ers verrichten herstelwerkzaamheden. Bron: Streekarchivariaat Noordwest-Veluwe, 4901 Fotocollectie Ermelo, Andries Jansen, 16778; fotograaf: Andries Jansen, Ermelo.

Er kwamen al snel verhalen naar buiten over treiterpartijen, over mishandelingen, over vormen van marteling zelfs. De kranten schonken er in het begin weinig aandacht aan, onder het motto: 'waar gehakt wordt vallen spaanders'. Later kreeg men er meer oog voor dat dit niet zo had mogen gebeuren. Zo schoten bewakers in Harderwijk op sommige avonden lukraak in het wilde weg, dwars door de barakken heen.

In september 1945 berichtten veel kranten over een toestand in het interneringskamp in Harderwijk. "Zaterdag werd er een feest voor de geïnterneerden gehouden in Harderwijk. Het feest op de Veluwe was nog omvangrijker (in Voorburg was er ook een feest geweest) er waren ongeveer 1000 gevangenen aan het fuiven. De heren kregen zelfs sigaretten en de dames chocolade. Ook de kampcommandant was onder de feestvierders. Stuitend was het, dat een der bewakers, met medeweten van de kampcommandant, door NSB'ers en landwachters op het podium werd gehaald en daar met de handen omhoog, tot bespotting van het gezag, onder grote hilariteit der gevangenen moest blijven staan en gefouilleerd werd. Het slachtoffer had bovendien nog de slechte smaak om zijn rol goed te spelen, waardoor dit nummer wel een zeer bedenkelijk karakter verkreeg. In de loop van de avond heeft de politie, in samenwerking met het Militair Gezag, een einde aan het cabaret gemaakt en de commandant in arrest gesteld." In de Graafschapper stond: "Nog ernstiger is het dat door hen die buiten werkten, een levendige ruilhandel werd gedreven met de Canadezen. Op die wijze kwamen er sigaretten en chocolade in het lamp hoewel er absoluut niet gerookt of gesnoept mag worden. Aan dit luilekkerland is thans een eind gekomen. Een 'volksgericht' van de inwoners van Harderwijk heeft ten deze zeer groten invloed uitgeoefend."

INTERNERINGSKAMPEN

Collaborateurs werden geïnterneerd in bijna 200 kampen. In gevorderde gebouwen als scholen en kazernes zaten grote aantallen gevangengenomen 'foute' Nederlanders, als NSB'ers en andere collaborateurs, opgesloten. Zij wachtten op bestraffing door Tribunaal en Bijzondere Gerechtshoven. Ook in Harderwijk was zo'n kamp: het Centraal Bewarings- en Verblijfskamp Oranje-Nassau Kazerne. Op 22 maart 1946 werd het opgeheven.

Misstanden waren er volop in deze kampen. De organisatie was eerder chaotisch, de voedselvoorziening slecht, de medische verzorging vaak afwezig. En er werden rekeningen vereffend – veel bewakers vielen meer op door hun rancune en haat richting NSB'ers dan door hun empathie.

Collaborateurs werden buiten het kamp ingezet bij herstelwerkzaamheden.

BERECHTING

De collaborateurs werden berecht. Daarvoor werden speciale tribunaal ingericht. Zo werd de Kamer Harderwijk van het Tribunaal Zutphen geïnstalleerd, belast met de volledige berechting (onderzoek, verhoor en straf) van daarvoor aangewezen politieke delinquenten. Mr G. W.J. Neeb (voorzitter) C.W. Duyné (vice-voorzitter), J. Migchelsen, W.J. Heyman, verder vertegenwoordigers uit Nijkerk, Nunspeet, Oldebroek en Doornspijk vormden samen het tribunaal. Ze berechttten tenminste 21 Harderwijkers: mannen en vrouwen.

De straffen die uitgedeeld werden varieerden van ontzetting uit het passief en actief kiesrecht voor 10 jaar, verbeurdverklaring van radio en vermogen, internering voor ½ tot 3 jaar met aftrek van de preventieve hechtenis.

Op 15 mei 1946 verbleven nog altijd 72.801 Nederlanders in een interneringskamp, wachtend op hun proces. Hoewel het gevoelig lag, besloot de overheid toch om grote groepen 'lichte gevallen' vrij te laten. Het ging dan vooral om NSB'ers die alleen maar lid waren van de partij. Dat maakte een snellere berechting van de grote daders mogelijk en het scheelde in de kosten. Het onderhoud en de bewaking van de interneringskampen drukten zwaar op de begroting van het Ministerie van Justitie. Op 1 maart 1947 werd het streefgetal van maximaal 25.000 geïnterneerden gehaald.

De rest werd 'voorwaardelijk buiten vervolging' gesteld of had een straf gekregen die door de lange internering inmiddels was voldaan.

Bronnen:

1. H. Kraaijenbrink, 'Politierapport 1940-1945. Dagboek van een politieofficier'. De Walburg Pers, Zutphen 1986
2. Procesverbalen door de Kamer Harderwijk van het Tribunaal Zutphen, Historisch Kenniscentrum Harderwijk
3. H.W. Schiffmacher Sr., 'Van mobilisatie tot capitulatie', 1992
4. Het Vaderland: staat- en letterkundig Nieuwsblad, 26-06-1942
5. Dr. H.W. van der Vaart Smit, 'Kamptoestanden 1944-'45-'48. Rapport'. Uitgeverij Keizerskroon Haarlem, 1949
6. www.oorlogsverhalen.com van Stichting OorlogsVerhalen
7. B.A. van Kuik, 'Harderwijk in oorlogstijd', bewerkt door Liek Mulder. Uitgave Vereniging Vrienden Veluws Museum, Harderwijk 1995
8. De Graafschapper, 21-09-1945

SLOT

De oorlog zou nog lang nadreunen in de lokale gemeenschappen en had nog lang grote invloed op de betrokkenen en hun nazaten. Er werd recht gedaan en er was ook onrecht. Na de bevrijding werden de bezittingen van collaborateurs geconfisqueerd, voor zover deze niet al uit het huis waren weggenomen. Kinderen van NSB'ers werden uit huis geplaatst. Nog steeds dragen de kinderen de gevolgen met zich mee van alles wat zij hebben meegemaakt tijdens en na de oorlog. Stichting Werkgroep Herkenning zet zich in voor hulpverlening aan kinderen van 'foute' ouders. ■

NSB'ers verrichten herstelwerkzaamheden. Bron: Streekarchivariaat Noordwest-Veluwe, 4901 Fotocollectie Ermelo, Andries Jansen, 16774; fotograaf: Andries Jansen, Ermelo.

Visserij in oorlogstijd

Voor vissers was het uitbreken van de Tweede Wereldoorlog de zoveelste tegenslag in een relatief korte periode. In 1932 werd de Zuiderzee afgesloten en getransformeerd naar het IJsselmeer. Het werd een 'enorm' binnenmeer waar de vis niet meer zomaar kon intrekken om te paaien en zich voort te planten. In 1939 werd bovendien de dijk om de nieuwe Noordoostpolder gesloten, waarmee een groot visgebied ten noorden van Kampen verloren ging. Toen brak in 1940 de oorlog uit.

DUITSE SOLDATEN IN HARDERWIJK

Al snel na het uitbreken van de oorlog op 10 mei 1940 maakte Harderwijk kennis met de Duitse bezetter. Op de avond van 14 mei bereikte een groot contingent van zo'n 800 Duitse soldaten van o.a. het *Radfahr Bataljon 227* onder leiding van *Obersturmführer Kraas* de stad.

Ze hadden zich door de Grebbelinie heen gevochten en moesten doortrekken naar Noord-Holland om daar de bezetting van het land te voltooien. Harderwijk stond bij de Duitsers op de kaart als doelwit omdat het een havenstadje was en over scheepvaartcapaciteit beschikte. Spoedig na hun aankomst in de stad ging de bezetter over tot het vorderen van vissersschepen in de haven. De animo was niet erg groot maar met de nodige druk werden er 17 schepen gevorderd om een gedeelte van de troepen naar Huizen te kunnen varen. De schepen werden beladen met fietsen, militaire uitrusting, bepantsering en een mitrailleur op het voordek. Daarnaast konden er zo'n 12 tot 15 soldaten aan boord, zodat er in totaal rond de 200 tot 250 militairen werden vervoerd. Er was een aantal soldaten van de *Kriegsmarine* aan de Duitse troepen

toegevoegd, zodat op elk schip in elk geval één zeeman aanwezig was. De botters voerden zeil, maar hadden ook een hulpmotor en brandstof bij zich. De volgende morgen, 15 mei, vertrokken ze vroeg naar Huizen om daar na een tocht van zo'n 4 uur te arriveren. Van de overige soldaten bleef een klein gedeelte achter in de Oranje-Nassau kazerne, de anderen verlieten Harderwijk 's avonds op een andere manier.

De schepen die naar Huizen voeren werden daar ontscheept. De Harderwijker vissers ontvingen zo'n f 10,- vergoeding voor de tocht, waar ze echter nog wel tot september 1940 op moesten wachten. De rekening werd overigens door de gemeente voldaan.

De schippers van de HK 6, de HK 59 en de HK 95 die tijdens de reis schade aan de motor hadden opgelopen kregen deze vergoed. Ook hier was de gemeente uiteindelijk de betaler van de schade.

ANDERE TIJDEN

Het gegeven dat de Nederlandse regering in de haven van Spakenburg zeven botters tot zinken had laten brengen (om te voorkomen dat de Duitsers gebruik zouden kunnen maken van de haven) zal de gemoederen weinig goed hebben gedaan. De visserijgemeenschap was hecht en berichten werd snel verspreid. Ook werd de visserij op het IJsselmeer de eerste weken na de bezetting stil gelegd. Het was voor iedereen duidelijk: er waren andere tijden aangebroken!

NOORDZEE VISSERIJ VERBODEN

Omdat de Noordzeevisserij al spoedig na de bezetting werd verboden, moest de IJsselmeer-visserij in de gehele landelijke behoefte aan vis voorzien. Enkhuizen werd ineens de belangrijkste visafslag en de prijzen voor vis bereikten grote hoogten, iets waar veel vissers van profiteerden. Veel Noordzee vissers vroegen een vergunning

aan voor het IJsselmeer en in verband met zorgen over de voedselvoorziening werden ook elders noodvergunningen verstrekt. Het aantal IJsselmeervissers nam sterk toe t.o.v. het aantal van voor de oorlog; bijna 20 % meer. Het kwam goed uit dat de visstand door herstel van de palingstand en die van snoekbaars langzamerhand weer herstelde. De vangsten waren de eerste jaren van de oorlog redelijk goed. Na de oorlog werden de noodvergunningen overigens in snel tempo weer ingetrokken. Vissers werden in het belang van de voedselvoorziening vrijgesteld van de *'Arbeitseinsatz'*, wat ook een belangrijk argument leverde om weer uit te varen. De eerste oorlogsjaren verliepen overigens vrij rustig. Wel kwam er spoedig een verbod op het vissen met de kuil en werd er in de buurt van Harderwijk gewaarschuwd dat vanaf schietplaats Hierden met scherp kon worden geschoten. De rode vlag op het dak van *Asbestona* en aan boord van mari-nevaartuigen in de haven moest vissers hiervoor waarschuwen.

ZWARTE HANDEL EN SMOKKEL

Op 1 april 1941 werd door sterk gestegen prijzen van vis door vertegenwoordigers van de Nederlandse Visserij Centrale maximale prijzen vastgesteld maar omdat ook de prijzen van visserijbenodigdheden snel stegen bleven er niet veel inkomsten over. Toen de vangsten terugliepen besloten vissers uit Harderwijk tot actie om tot hogere prijzen te komen, maar helaas zonder resultaat. Veel vissers probeerden daarom hun vangst buiten de afslag om te verkopen en naarmate de voedselvoorziening nijpender werd, kwam hiervoor meer interesse, zowel bij de vissers als bij kopers.

Het systeem werkte zwarte handel en smokkel in de hand en voor vissers was dit uitermate lucratief. In oktober 1943 werd daarom door de overheid het z.g. 'Vischboekje' ingevoerd waarin gegevens over de visvangst, bezochte locaties en benodigdheden zoals netten moest worden

Vischboekje van de BU 89. Bron K.W.J.M. Bossaers, 'Zuiderzeevissers', Geschiedenis van de belangenorganisaties van de vissers op Zuiderzee en IJsselmeer, Zutphen, De Walburg Pers, 1987.

ingevuld. Het boekje moest wekelijks door de directeur van de visafslag worden gecontroleerd. De vissers werden er niet vrolijk van en zagen het als de zoveelste aantasting van hun vrijheid.

Oktober 1941 werd de Nederlandse Landstand opgericht, een vereniging onder Duits toezicht waaraan boeren, tuinders en vissers werden geacht deel van uit te gaan maken. Boeren en vissers werden hiertoe zelfs verplicht. Vissers waren zeer sceptisch over deze verplichting en van Zoutkamp tot Zeeland ging men over tot een vorm van passief verzet waardoor van de bedoelingen van de bezetter weinig terecht kwam. Bovendien bleek de aangestelde boerenleider Roskam niet in staat om leiding te geven aan de nieuwe organisatie en ontstond al spoedig een administratieve en financiële chaos. Maart 1944 was er van de Landstand, ondanks stimulans en subsidies van de Duitse bezetter, niet veel meer over.

VERDUISTERING

Ondertussen had de visserij andere problemen zoals de geboden verduistering, waardoor vissen in de avond en nacht bijna onmogelijk werd. Vissersschepen mochten geen verlichting voeren, maar ook kustverlichting en verlichting van havens was niet toegestaan. Ook bakens, tonnen en boeien werden niet langer verlicht. Tijdens spertijd, van 24.00 tot 04.00 uur 's nachts mocht in principe niet worden gevestigd en daarnaast werden sommige gebieden als *'Sperrgebiet'* aangewezen. In het gebied tussen Marken en Hoorn was alle scheepvaart verboden.

Tenslotte werden ook de vele vliegtuigwraken in het IJsselmeer een belemmering voor de vissers. Regelmatig gingen netten of vistuig verloren. Er zouden in totaal tijdens de Tweede Wereldoorlog wel zo'n 75 tot 80 vliegtuigen in het IJsselmeer zijn neergestort. (RAF Missing Research Units). In de loop van de oorlog ontstond er een nijpend tekort aan materialen, zoals touw, katoen en lijnolie. Ook brandstof voor de vissersschepen, de dieselolie, werd schaars waardoor er weer gezeild moest gaan worden. Maar ook nieuwe zeilen waren slecht te krijgen of van inferieure kwaliteit.

De Kasteel Staverden verlaat de haven, ansichtkaart

de Kasteel Staverden werden met houten prop-pen gedicht en het schip werd enkele dagen later de haven uitgesleept want de aanvallen van de Engelsen namen in frequentie toe. Treinen, schepen, vrachtwagens, alles dat voer of reed werd vanuit de lucht onder vuur genomen. Op 21 oktober overleed ook nog de visser Evert Klaassen, na een aanrijding met een Duits militair voertuig. Zo verdwenen en overleden er in de maand oktober 1944 ineens 14 Harderwijker jongens en de pijn was voelbaar en tastbaar in de kleine Harderwijker gemeenschap.

VOEDSEL UIT HET NOORDEN

Van de Harderwijker vissersvloot was een aantal schepen actief bezig met het halen van voedsel als aardappelen en groenten uit Groningen, Friesland en Drenthe. Gerrit Petersen (HK 17) zeilde naar Broekerhaven om kool te halen maar ging ook naar Smilde voor een partij aardappelen. Bij een andere reis naar het Schildmeer nabij Schildwolde konden ze een lading poot-aardappelen vanwege de geringe diepte van de vaart niet laden. Ter compensatie kregen ze een lading graan mee voor de boeren om te zaaien en voor de moeite een paar flessen kostbare olie. Botters waren er natuurlijk niet voor gemaakt om vracht te vervoeren. Het moest overal worden weggestopt: in het vooronder, op het dek en soms zelfs in de bun. Voedingsmiddelen werden ook gehaald voor ziekenhuizen als Veldwijk en Sonnevancck waar veel monden gevoed moesten worden. Twee dokters van Sonnevancck vroegen Petersen in maart 1945 een reisje te maken naar

De scheepswerf na de aanval met bommenwerpers, ansichtkaart

Duitse autoriteiten dreigden regelmatig schepen te vorderen voor troepentransport. O.a. in Urk werden alle grote Noordzee bidders in beslag genomen. Vissers reageerden door de schepen af te tuigen en onder te duiken, dit kwam de visserij natuurlijk niet ten goede. Positief was dat de meeste vissers en hun gezinnen zelf genoeg te eten hadden. Er was altijd wel over uit de eigen vangst of viel er wat te ruilen met boeren en/of tuinders.

OKTOBER 1944

Op 1 oktober kwamen er 8 Harderwijkers om bij de razzia in Putten. Daarna werd er op 5 oktober op het IJsselmeer vlak bij Harderwijk een Duitse 'sleep' beschoten waarbij de sleepboot in brand vloog. Vanuit Harderwijk voer een reddingsploeg uit, die terugkeerde met drie gewonden, de schipper van de sleepboot en twee Duitse soldaten. Aan boord van de gesleepte tanker was een van de opvarenden door de aanval gedood.

De ellende was nog niet ten einde. Op 11 oktober werd in de haven van Harderwijk de Kasteel Staverden door vier Engelse jagers aangevallen. Het grote witte passagiersschip bleef bijna ongedeerd maar de haven veranderde in een ruïne. Een viertal mannen, aan het werk op de schepen, kwam om het leven evenals de jongen van de groenteboer die bestellingen aan het rondbrengen was. Een aantal bidders was totaal vernietigd. Ook het huis en de scheepswerf van Oost raakten ernstig beschadigd. Een schip dat in aanbouw was, werd geheel versplinterd. De kogelgaten in

Tjalk Hoop en Vertrouwen, ansichtkaart

de Ramspol. Waarschijnlijk waren dit A. Hoogendijk en H. Gerbrandy (broer van de toenmalige minister-president), die met de voedseltransporten waren belast. Gerrit, zijn broer Harmen en de twee dokters gingen aan boord en kwamen 's morgens vroeg in de Ramspol aan. Met vijf ton aardappelen en groenten konden ze 's avonds in het aardedonker weer vertrekken. Tijdens de terugtocht kwam een vliegtuig laag overvliegen, maar die liet hun gelukkig met rust. Ze waren weerloos, met een ongewapende, zwaar geladen botter op volle zee. Het was om verschillende redenen een gevaarlijke tocht. Altijd bestond ook de kans dat Duitsers voor inspectie aan boord kwamen die daarbij ook de lading en het schip in beslag zouden kunnen nemen.

BLIJFT DE VLOOT GESPAARD?

Op 15 april stortte een Engels jachtvliegtuig brandend in het IJsselmeer. Een van de piloten ontkwam met zijn parachute en werd door de schipper van de HK 83 uit het water gered. Bij aankomst in de haven werd hij door de Duitse Wehrmacht gearresteerd. Een paar dagen later, net voor de bevrijding kregen de Harderwijker vissers het bericht dat de Duitsers de hele Harderwijker vloot tot zinken wilde brengen. Een aantal schippers wilde dit niet afwachten en zij voeren de haven uit om in de buurt van Hoophuizen bij Hierden voor anker te gaan. Met een klein bootje konden ze zelf terug varen naar de haven. De Duitsers voeren met datzelfde bootje naar de schepen en bliezen ze een voor een op. Volgens Petersen waren dit o.a. de HK 17, de HK 62, de HK 165, de HK 72 en de HK 21. Alleen de laatste kon na afloop van de oorlog, na een grondige renovatie weer in de vaart worden gebracht, de overige schepen waren verloren. De gebroeders Petersen ontvingen na de oorlog een schadeloosstelling van 6.000 gulden. De bidders in de haven bleven dankzij inspanningen van de burgemeester ongedeerd.

VLUCHTEN KAN NIET MEER

Enige dagen voor de bevrijding arriveerden twee Duitse marineschepen en een aantal vrachtschepen in de haven. Geallieerde vliegers deden een aanval op de haven waarbij twee aken en

een sleepboot tot zinken werden gebracht. Twee Duitsers kwamen om het leven, meerdere raakten gewond. Buiten de haven stortte een van de vliegtuigen, gevlogen door een Canadese piloot, in zee. Duitse soldaten scheepten zich de volgende dag, 18 april 1945, massaal in op de marineschepen en vrachtschepen om naar het Westen te ontkomen.

Na hun vertrek werd de haven afgesloten door enige schepen in de havenmond tot zinken te brengen, waaronder de beschadigde tjalk *Hoop en Vertrouwen* van de familie Vlietstra. De HK 123 van D. Petersen werd bij de Noorderpier afgezonden. Bij nadering van de geallieerde troepen deed een aantal Duitse soldaten een laatste poging om te ontsnappen met een paar roeiboortjes en een zeilboot. Ze werden vanaf het land beschoten waarbij enkele soldaten sneuvelden, anderen werden krijgsgevangen gemaakt.

Dan is Harderwijk vrij en gaan de vlaggen uit. Vissers, boeren en burgers van de stad halen opgelucht adem. Na vijf jaar oorlog is er eindelijk weer vrijheid! ■

Bronnen

- *Zuiderzeevissers*, Drs. K.W.J.M. Bossaers (Geschiedenis van de belangenorganisaties van vissers op de Zuiderzee en het IJsselmeer)
- *Harderwijk in oorlogstijd*, B.A. van Kuik
- *Kroniek van Harderwijk 1931 – 1981*, Herderewich
- *Duitse troepen in Harderwijk*, Vittepraetje 2016, nr. 2, Peter Yska
- *Als donderslag bij heldere hemel*, Vittepraetje 2017, nr. 2, Theo Bakker
- *Verkeerde tijd, verkeerde plaats*, Vittepraetje 2019, nr. 3, Martijn Pijnenburg
- *100 jaar Sonnevancck*, Harderwijk Reeks 200, T. Bakker & G. Horseling
- *Van gaand en staand want*, deel 4, Harderwijk, Peter Dorleijn

Deze uitgave wordt u kosteloos aangeboden door de Werkgroep Harderwijk 80 jaar vrijheid. Het magazine is gemaakt door de Historische Vereniging Harderwich. Wilt u dit waarderen en ons werk steunen dan kunt u lid worden van onze vereniging Harderewich.

Vischpoort
Schapenhoek 9
3841 BM Harderwijk

www.herderewich.nl

Word lid voor € 19,50 per jaar.
info@herderewich.nl

